

Касб таълими ўқитувчисининг касбий компетентлигини шакллантиришда модулли таълим технологияларидан фойдаланиш

Использования технологий модульного обучения в процессе формирования профессиональной компетентности учителей профессионального образования

Низомий номидаги ТДПУ п.ф.д.,проф. Н.А.Муслимов
п.ф.н., доц.О.А.Қўйсинов

В данной статье приводится использование технологий модульного обучения а также применение педагогических, технико-технологических проблемных ситуаций, при выполнении самостоятельных познавательных технологии в процессе формирования профессиональной компетентности учителей профессионального образования.

This paper presents the use of technology of modular training and the use of educational, technical and technological problem situattsy, performing a self-cognitive technologies in the process of formation of professional competence of teachers of vocational education.

Олий педагогик таълим муассаси талабаларининг касбий компетентлигининг ривожланиши уларнинг ижтимоий-шахсий кизиқишларининг касбий йўналишда акс этиши, мустақил фикрлашлари, ижодкорликлари, фаолликлари, муносабатларининг чуқурлашиб ҳамда бойиб бориши, характер ҳамда дунёқарашларининг ривожланиши ҳамда ўз-ўзини тарбиялашга бўлган эҳтиёжларининг шаклланиши каби ҳолатлар билан тавсифланади.

Талабадан ижодий фикрлашни, олинган натижалар билан ўртоқлашишни, кизиқишларни мувофиқлаштиришни, ҳамкорлик ва мулоқотни талаб қилувчи ижтимоий-педагогик муаммоли вазиятларни кўзда тутувчи ўқув жараёнида билиш мотивлари касбий мотивларнинг намоён бўлишига олиб келади.

Касбий тайёргарликнинг сифати қуйидаги учта асосий вазиятнинг асосланганлик даражасига боғлиқдир: ўқитиш мақсадлари (нима учун ўқитилади?), ўқитиш мазмуни (нимага ўқитилади?) ва ўқув жараёнини ташкил этиш тамойилари (қандай ўқитилади?) даражасига боғлиқ бўлади.

Касб таълими ўқитувчиси аввало таълим мазмунини лойиҳалаштириш билан боғлиқ қуйидаги компетенцияларни эгаллаб олиши керак: ўқитиш мақсадларини (таълимий, тарбиявий ва ривожлантириш) конструктив тасвирлаш; ўқувчиларда маълум касб фаолияти бўйича билим, кўникмаларнинг шаклланганлик даражасини акс этирувчи кўрсаткичларни аниқлаш; ушбу кўрсаткичларнинг акс этишига имкон берувчи чизмалар, схемалар, лойиҳалар, техник-технологик ҳамда ташкилий-иқтисодий машқлар ва таълим методлари шаклини тўғри танлаш; уларнинг кетма-кетлигини аниқлаш; ўқувчилар томонидан назарий ва амалий билим ва

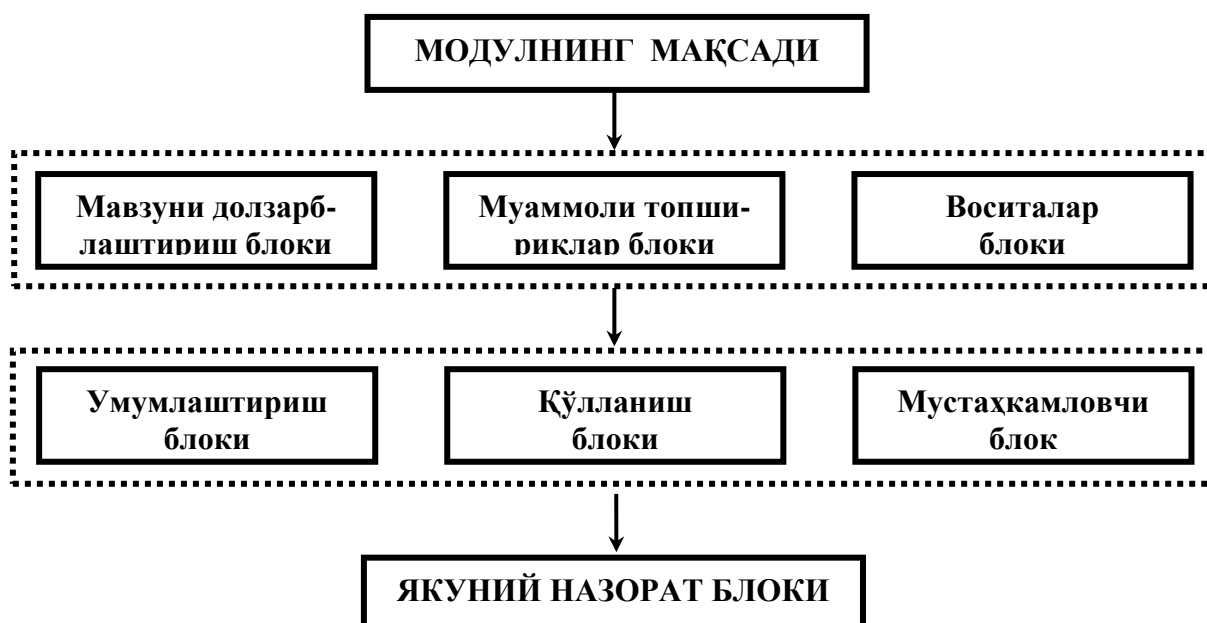
кўникмаларнинг шакллантирилиши ва ҳоказолар борасидаги зарур маълумотларга эга бўлишни таъминловчи кўрсаткичларни аниқлаш.

Бўлажак касб таълими ўқитувчисини касбий компетентлигини шакллантириш босқичма-босқич, педагогик туркум фанлари ҳамда умумкасбий фанларининг интеграцияси, яъни дидактик синтези ва фанлараро алоқадорлик даражасида фаолиятда педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ечиш орқали амалга оширилади.

Ўқув машғулотларнинг тизимини ишлаб чиқишда қуйидаги кетма-кетликда иш кўрилади:

I. Мавзунинг мақсади ва мазмунини таҳлил қилиш. Ўқув машғулотларининг мазмунини ишлаб чиқишда ўқитувчининг мавзу, мақсад, фаннинг моҳияти унинг бошқа фанлар билан алоқадорлиги, дарс жараёни учун керак бўладиган дидактик воситалари ҳамда ўқитишнинг шакли ва методларини билиши талаб этилади. Ўқитувчининг мавзуни чуқур билиши талабаларнинг мустақил ишлари учун бой материалларга эга бўлиш, уларнинг саволларига тез ва аниқ жавоб қайтаришга имкон беради.

II. Ўқув машғулотлар мазмунини мавзулар бўйича ўқув модулларига ажратилади. Мавзулар бўйича режалаштиришни ўқув модулининг умумий тузилишига таяниб амалга ошириш қулай бўлади. Ҳар бир модулнинг таркибига кирган мавзуни долзарблигини аниқлаб, воситалар ёрдамида аудитория дарсларида педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ечимини топадилар ва педагогик амалиёт даврида таълим жараёнига қўллайди, ҳар хил педагогик ва ишлаб чиқариш ҳолатдаги вазиятларни умумлаштиради, видеоконференциялардан ўқилган маърузалар, мультимедияли электрон дарсликлардан фойдаланиш, мустақил таълим орқали билим, кўникма ва малакаларини мустаҳкамлайдилар. Фанлар бўйича ҳар битта модулни ўзлаштирганларидан сўнг талабалар билимларини оралик тест синовлари топширадилар, шундан кейингина талабаларга навбатдаги модулга(босқичга) ўтишга рухсат этилади.

Таълим жараёнининг умумий моҳиятини ёритишда педагогик адабиётларда «ўқув топшириғи» тушунчаси билан бирга «масала» тушунчаси кенг берилган. Аксарият ҳолатларда масалани ҳал этиш мавжуд муаммонинг оғзаки ифодаси сифатида эътироф этилади. Масалада жавоби топилиши зарур бўлган шарт ва унга асосланган муаммоли савол берилади.

Ўқув педагогик масалаларни еча билиш малакали шахснинг умумий ҳолати билан ифодаланувчи, унинг онги, фикрлаш усули, касбий нуқтаи назари ва йўналишини кўрсатувчи умумкасбий малакадир. Шахснинг йўналганлиги аниқ воқелик сабабий-қадриятли муносабат мазмунида намоён бўлади. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ҳал этиш асосида талаба бўлажак касбий фаолият муаммоларини ҳал этиш усулларини эгаллайди.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар дидактикада мустақил таълим даражасини оширувчи бошқарув, рағбатлантириш, ташкил этиш ва назорат воситалари сифатида қаралади.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар мустақил билим олишни амалга оширишга имкон берувчи топшириқлар тўпламини яратиш учун асос бўла олади.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар объектив, аниқ педагогик ва ишлаб чиқариш муаммоларини акс эттиради. Ўқитувчи ўрганилаётган педагогик ҳодисалар ва ишлаб чиқариш жараёнининг ўзаро зид хусусиятларини акс эттириш учун муаммоли вазиятдан фойдаланса, у ҳолда объектив муаммо ўқув муаммосига айланади. Талабалар учун тушунарли бўлган ўқув, педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни муаммолари ўқув топшириғи саналади.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар турли дидактик натижаларнинг қарор топишига олиб келади. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятларни яратиш, таълим жараёнини бошқариш, талабаларнинг ўқув фаолиятларини фаоллаштиришга имкон беради. Масалалар эса билимларни чуқурроқ эгаллаб олиш, креатив малака ва кўникмаларни ривожланишига ёрдам берувчи дидактик восита бўлиб хизмат қилади.

Мустақил билим олиш технологиясига мувофиқ педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ишлаб чиқиш коидалари қуйидагилардан иборат:

– педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ҳақиқий педагогик ва ишлаб чиқариш вазиятлари билан боғлиқ муаммоларга эга бўлиши керак;

– муаммоли вазиятли топшириқлар асосини ташкил этувчи муаммони ҳал этиш тушунчаларини юзага келтирувчи ақлий фаолиятни турли усуллар (анализ, синтез, таққослаш, солиштириш, умумлаштириш ва ҳ.к) ёрдамида амалга оширишни кўзда тутати;

– муаммоли вазиятли топшириқлар тушунчалар мазмунида акс эттирилган ҳодисалар ва жараёнлар ўртасидаги муҳим боғлиқликни объектив равишда кўрсатиши керак;

– муаммоли вазиятли топшириқлар исботини аниқлаш ва талабалар онгида, ҳодисалар ва жараёнлар ўртасида мустаҳкам боғлиқликни мустаҳкамлаш асосида тушунчаларни юзага келтириш имкониятларини кўзда тутиши лозим;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажаришнинг яхлит ифодаланган ёки ифодаси топшириқ шартларини ташкил этувчи бир неча оддий тушунчалардан субъект томонидан ҳали ўзлаштирилмаган янада мураккаброқ тушунчани келтириб чиқариш имконини беради;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажариш жараёнида оддий тушунчалар ёки субъектга маълум бўлмаган тушунчалар билан ёки бир-бири билан таққосланади;

– тушунчаларни таққослашда субъект фикрлашнинг турли: анализ, синтез, солиштириш, таққослаш, техник объектлар орасидаги умумийлик, типиклик ва хусусийликни топиш амалларини бажаради;

– муаммони ҳал этишда яққол бўлмасада, бироқ бошланғич тушунчалар ўртасидаги жуда муҳим боғлиқликлар очиб берилади;

– янги тушунчалар шакллантирилади ва унинг таркибига ўзгартирилган оддий тушунчалар киради;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажаришда субъект қуйидаги амалларни бажаради: тушунчаларнинг шакли ва мазмунини ўзгартирмасдан қайта ишлаб чиқади; тушунчалар шаклини ўзгартириб, уларни қайта ишлаб чиқади; илгари ўзлаштирилган тушунчалардан расмий-манتيкий фикрлаш усулларида фойдаланиб, уларни қайта ўзгартиради; назарий фикрлаш асосида янги тушунчалар шаклланади.

Муаммоли вазиятли топшириқларни ҳал этиш жараёнида илгариги амалларни бажариш доимий назорат қилиб борилади. Уларни таҳлил қилиш натижасида субъект ўқув топшириқларини бажариш умумий усулларини ўзлаштиради. Топшириқлар муваффақиятли бажарилганда талабаларнинг мустақилликлари автоном хусусият касб этади, сўнгра тўла мустақилликка эришилади. Бошқалар эса талабаларга ўқув педагогик ва техник-технологик муаммоларни ҳал этиш жараёнида ҳисобга олинандиган ифода этилган шартлар кўринишидаги йўналишларни кўрсатиш зарур деб ҳисоблайдилар.

Одатда педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар талабалар эътиборига дарҳол уни ҳал этиш мумкин бўлган масала кўринишида ҳавола этилади. Талабаларга масалаларни бундай кўринишда таклиф этиш, ўқув-педагогик ёки ишлаб чиқариш жараёни муаммоли вазиятларда шартларни излаш ёки ифода этиш жараёнида субъектлар томонидан ташкил этилувчи интеллектуал фаолиятни гўёки талабалар ўрнига ўқитувчи амалга оширгандек бўлади.

Мустақил ўқишда шартлар олдиндан маълум қилинмайди. Агарда ўқитувчи томонидан масалага айланттирилган ўқув топшириқларини

бажариш жараёнида талаба ечим йўлини топа олмаса, у ҳолда у аниқ вазиятга дуч келиб, ушбу вазиятни педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни муаммосининг ечимини излашга имкон берувчи ҳолатга айлантира олмайди. Масалани ечиш маълум дидактик вазифаларга қатъий амал қилишни тақозо этади. Масала шартлари аввалдан тузувчи томонидан белгилаб қуйилганда, талабадан вазиятни қайта ўзгартириш малакасини намойиш қилиш талаб этилмайди. Шу боис талабалар билимларини бошқа вазиятга кўчириш ва уларни амалда қўллашда қийинчиликлар ҳис этадилар.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар мазмунида акс эттирилган муаммо, кўпинча, амалий ҳаётда учраб туради. Талабалар уларни шундай қайта ифодалашлари керакки, мавжуд тажрибаларга таяниб, ечимга эришиш имконини берувчи шартларни реал вазиятдан ажратиб олсинлар.

Энди шартлари аниқ ифода этилган педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар моҳияти билан танишиб чиқамиз. Улар мустақил билим олиш технологияси билан бевосита боғлиқ эмас, бироқ айтилган вақтда уларсиз мустақиллик ва автономликка эришиб бўлмайди.

Бундай педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

1. Шартлари ифода этилган, лекин ечиш учун зарур бўлган барча маълумотлар берилмаган масалалар. Улар назарий ва амалий масалалар тарзида икки гуруҳга ажратилади. Амалий масалалар ҳақиқий педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни билан узвий боғлиқ бўлади. Бундай масалаларни ечишда фақатгина ақлий фаолият, билим, малака ва кўникмаларгина эмас, балки сенсор ва ҳаракатлар фаоллигига эришиш талаб этилади. Бу масалалар мустақил билим олиш технологияларининг амалиёт билан узвийликни таъминлашга ёрдам беради.

2. Ўзлаштирилмаган билим, ҳаракат ва операцияларга дуч келинмайдиган масалалар. Улар аввал ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш, уларни янги вазиятларда қўллаш, фикрлаш малака ва кўникмаларини эгаллаш ҳамда мавжуд билимларни мустаҳкамлаш учун мўлжалланган.

3. Саволлар – янги билимларни қабул қилиш ва ўзлаштиришга тайёрликни аниқловчи восита. Саволларда қуйидаги икки жиҳат кўзга ташланади: мавжуд билимларини текшириш ва мустақил хулосага келишга йўналтириш. Саволлар репродуктив ва продуктив тарзида икки гуруҳга бўлинади. Репродуктив саволлар хотирани мустаҳкамлаш, продуктив саволлар эса фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга хизмат қилади. Улар субъектларга ақлий ҳаракатларни ўзлаштиришга ёрдам беради, шунингдек, анализ, синтез, таққослаш, солиштириш, умумлаштириш муҳимини ажратиш, мустақил равишда хулосаларга келиш ва амалий қарорларни қабул қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Саволлар интеллектуал кўникмалар ва ақлий фаолиятни машқ қилдириш учун хизмат қилади, лекин етарлича билимлари мавжуд бўлганида, тушунчаларни шакллантиришга ҳам имкон беради. Ўқув топшириқларни

Ўқитиш, ижодий ва изланиш даражаларга ажратиш анъанага айланган. Аммо ижодий ёки изланиш топшириқларини бажариш ўқитиш ҳодисаси моҳиятини ифодаламайди. Бироқ бу ҳолат ўқув топшириқлардан талабаларни ривожлантириш учун фойдаланиш мумкин дегани эмас.

Қуйида педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларнинг функционал фарқларини таҳлил қилиб чиқамиз:

1. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ўрганилаётган ҳодиса ва жараёни янада чуқурроқ тушуниш ва мавжуд билимларни мустаҳкамлашга мўлжалланган. Улар педагогларга билимларни ўзлаштириш жараёнини назорат қилиш имконини беради, айти ўринда ташҳис (диагностика) қилиш вазифасини ҳам бажаради. Шу боис улардан талабаларнинг ўз-ўзини диагностика қилиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Ўқитиш топшириқлари ўз навбатида миқдор ва сифат топшириқларга бўлинади.

2. Ижодий топшириқлар. Агарда ўқув топшириғини бажариш натижасида объектив ёки субъектив янгилик моҳиятини ёритувчи тушунча юзага келса, бундай топшириқни ижодий деб ҳисоблаш мумкин. Уларни ҳал этишда мавжуд билимлар, фикрлаш малакаси ва кўникмаларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

3. Изланишга ундовчи топшириқлар. Улар автономлик хусусиятга эга максимал мустақилликка эга, аввал ўзлаштирилган тушунча ва ақлий ҳаракатлардан ностандарт вазиятларда фойдалана олиш қобилиятига эга бўлишни тақозо этади. Изланиш топшириқларини бажаришда янги тушунчалар юзага келмайди, бироқ уларни бажаришда мавжуд билимларни янги вазиятларда қўллаш малакасига эга бўлиш талаб этилади.

4. Башорат қилишга асосланган топшириқлар. Уларни ечишда бир ёки бир неча кўрсаткичларнинг ўзгаришига кўра бошланғич маълумотларнинг ўзгариши билан боғлиқ муаммолар қўйилади. Бундай топшириқлар мураккаб бўлиб, улардан талабалар етарлича фикрлаш малака ва кўникмаларига эга, шунингдек, асосий тушунчалар билан таниш бўлсаларгина фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Башорат қилишга асосланган топшириқларни бажариш натижаларини таҳлил қилиш мустақил билим олишга тайёрлиги ҳақида фикр юритиш имконини беради.

5. Ташҳис қилишга қаратилган топшириқлар ўрганилаётган ҳодиса ва жараёнларнинг умумий сабаб ва оқибатларини аниқлаш маҳоратини ривожлантириш учун хизмат қилади.

Қуйида ижодий изланиш ва ташҳисли топшириқлар қуриш технологиясига нисбатан қўйилувчи дидактик талабларни ифода этамиз:

–ўқув топшириқларини тузишда, мураккаблик даражасининг оддийдан мураккабга қараб ўсиб бориши изчиллик тамойилига амал қилиши керак;

–тушунчалар ва амалга ошириладиган ҳаракатларнинг мураккаблиги мавжуд билимлар даражасига мос бўлиши зарур;

–ўқув топшириқларинг талабалар томонидан ўрганилаётган ҳодиса ва жараёнлар ўртасидаги функционал боғлиқликни тушуна олишга имкон

бериши ва уларни бошқа ҳодиса ва объектлар билан боғлиқликда тасвирлаш зарур;

–топшириқлар ўзлаштирилган материалларни тушуниш ва уларни янги шароитларда тезлик билан қўллашга ўргатишга ёрдам беради.

Талабалар педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ёрдамида педагогик ҳодисалар, техник объектлар, технологик жараёнлар ўртасидаги турли хусусият ва боғлиқликларини аниқлайдилар (таҳлил ва умумлаштириш кўринишидаги ҳаракатларни амалга оширадилар), уларни ўзаро солиштирадилар, таққослайдилар, бу ҳодиса, жараён ва объектларнинг умумийлиги, типиклиги ва ўзига хос муҳим хусусиятларини кўрсатадилар. Ўқув топшириқлари аста-секин мураккаблаштириб борилади. Энг яхши тайёргарликка эга бўлган иқтидорли талабалар ижодий ва изланиш хусусиятига эга бўлган мураккаб топшириқларни бажарадилар. Камроқ тайёргарликка эга бўлган талабалар, соддароқ топшириқларни бажарадилар, лекин шунга қарамасдан, топшириқлар устида ишлаш уларга умумий масалани ҳал этишда гуруҳ билан бирга ишлашга имкон беради. Мураккаб топшириқларни бажариш баъзи талабаларга педагогик-психологик ва техник-технологик тушунчаларини илмий даражада дарҳол ўзлаштириш имконини беради.

Педагогик, умумкасбий ва ихтисослик туркумдаги фанлар бўйича билим, кўникма, малакаларини пухта эгаллаши ва шахсий сифатларни шаклланиши ҳамда уни педагогик ва ишлаб чиқариш фаолият жараёнида қўллай олиши бўлажак касб таълими ўқитувчилар касбий-компетентлигини ривожланишига имкон беради.

Адабиётлар:

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2003. - 174 б.

2. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантириш. -Т.: Фан. 2004.- 124 б.

3. Қўйсинов.О.А. Касб таълими йўналиши бакалаврият ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимнинг илмий – методик асослари. –Т.: 2008й.160 бет.